

ANTROPONIMY W NOWOCZESNYM ROSYJSKO-POLSKIM
SŁOWNIKU PRZEKŁADOWYM

ANTHROPONYMS IN RUSSIAN-POLISH GREAT
TRANSLATION DICTIONARIES

BOGUMIŁ GASEK

ABSTRACT. The article discusses the problem of the presentation of anthroponyms in translation dictionaries. A critical analysis is conducted using the resources included in *The Great Russian-Polish Dictionary* edited by "Wydawnictwo PWN". Inaccuracies found in dictionary entries allow us to formulate some conclusions about suitable methods to present anthroponyms in a modern electronic Russian-Polish translation dictionary.

Bogumił Gasek, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław – Polska, b.gasek@wp.pl

Znany w literaturze przedmiotu pogląd, głoszący, że „w ścisłym sensie imiona własne nie mogą być, w zgodzie ze swą naturą, tłumaczone”¹, nie oznacza, że nazwy własne nie są zaliczane do trudności przekładowo-leksykograficznych. Na materiale rosyjsko-polskim problematyka nazw własnych w przekładzie (w tym również antroponimów, którym jest poświęcony niniejszy artykuł) jest szczególnie widoczna ze względu na stosowanie dwóch różnych alfabetów, co siłą rzeczy zmusza tłumacza do posługiwania się takimi zabiegami jak transliteracja, transkrypcja, transpozycja i innymi rodzajami transformacji.

Wobec powyższego jakość danych słownikowych, zakres i sposób prezentacji odpowiedników na poziomie antroponimów zasługują na poważną refleksję teoretyczną. Jako punkt wyjścia do rozważań teoretycznych posłuży analiza *Wielkiego słownika rosyjsko-polskiego* pod red. J. Wawrzyńczyka (dalej w tekście – słownik PWN)². Wybór tego dzieła leksykograficznego w charakterze obiektu badawczego uzasadniają dwie przesłanki: słownik ten jest przez samych autorów określany jako pierwsze od dziesięcioleci tego typu opracowanie stworzone od podstaw i zgodnie z deklaracją re-

¹ A. B o g u s ł a w s k i, *Podstawy konfrontatywnej lingwistyki przekładowej*, Łask 2013.

² *Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim*, pod red. J. Wawrzyńczyka, Warszawa 2004.

daktora naukowego powstawał „w określonej koncepcyjnej opozycji”³ między innymi w stosunku do poprzedniego fundamentalnego dzieła, jakim był słownik Wiedzy Powszechnej⁴.

Nowatorskim rozwiązaniem w stosunku do słownika Wiedzy Powszechnej, zawierającego aneks z wykazem różnych nazw własnych, było włączenie leksemów danego typu do korpusu słownika. Takie rozwiązanie, jak się wydaje, uwypukla znaczenie nazw własnych w praktycznym wykorzystaniu słownika, a więc tłumaczeniu i dydaktyce, i jest dość wygodne z punktu widzenia użytkownika tradycyjnej wersji papierowej. Wydawnictwo zaproponowało też analogiczną wersję elektroniczną, której praktyczna wygoda użytkownika (czas potrzebny na wyszukanie hasła i możliwość dotarcia do informacji niehasłowych – ukrytych w treści artykułu hasłowego, komentarzach, przykładach użycia itp.) jest bezsprzeczna.

Przyjrzyjmy się sposobowi prezentacji antroponimów. Słownik PWN zawiera dużą liczbę par transland – translat o strukturze 1:1, np. **Карпов** [-ва] Karpow. W ten sposób skonstruowano część haseł zawierających imiona (**Дина** [-ны] Dina), nazwiska (**Кравченко** *неизм.* Krawczenko), imiona odojcowskie (**Борисович** [-ча] Borisowicz), skrócone formy imion (**Толя** [-ли] Tola), nazwy postaci baśniowych **конёк-горбунок** [конька-горбунка] konik-garbusek.

Tego typu przykłady mają ograniczoną wartość praktyczną dla tłumacza – informują o istnieniu określonej formy w języku wyjściowym w jej normatywnym kształcie ortograficznym i ortofonicznym oraz o jej standardowym polskim odpowiedniku. Jednak identyfikacja formy wyjściowej i poprawne użycie odpowiednika mogą być utrudnione ze względu na brak jakichkolwiek wskazówek, komentarzy, czy też przykładów funkcjonowania w tekście w przypadku większości zaprezentowanych antroponimów. Brak jakiegokolwiek eksplikacji jest szczególnie zauważalny przy prezentacji skróconych form imion, np. **Саша** [-ши] Sasza. Sam fakt włączenia tej grupy antroponimów do słownika to krok w dobrym kierunku, jednak konstrukcja danej kategorii haseł pozostawia wiele do życzenia. Hasła w wielkim słowniku przekładowym powinny umożliwiać proces tłumaczenia tekstów, a więc zapewniać jego dwa podstawowe etapy – interpretację (poprawne zrozumienie) leksemu wyjściowego oraz wybór właściwego odpowiednika. W związku z tym w tego typu hasłach należy podawać odwołanie do formy wyjściowej, zwłaszcza że w języku rosyjskim może być to forma supletywna (np. Георгий – Жора), jedna forma skrócona może się odnosić do osób obojga płci (Саша – Александр, Александра; Женя

³ J. W a w r z y ń c z y k, *Blaski i cienie translato sfery*, [w:] *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. W. Chlebda, Opole 2011, s. 171.

⁴ A. M i r o w i c z, I. D u l e w i c z o w a, I. G r e k - P a b i s o w a, I. M a r y n i a k o w a, *Wielki słownik rosyjsko-polski*, t. 1-2, wyd. VI, Moskwa-Warszawa 1999.

– Евгений, Евгения). Ponadto specyficzną cechą języka rosyjskiego jest wielość form skróconych tych samych imion wyjściowych, np. Александр to zarówno Саша, Шура, jak i Саня oraz szereg pochodnych zdrobnień (Сашенька, Шурик⁵), czego nie dowiemy się ze słownika notującego je w zupełnym oderwaniu od form wyjściowych. Tego typu artykuły hasłowe mogłyby przybrać następującą formę: **Саша** (уменьшительное от Александр, Александра) – Sasza. Nieznaczone rozszerzenie artykułu zwiększyłoby jego wartość praktyczną.

Na pozytywną ocenę zasługuje wskazanie dla niektórych imion i nazwisk dwóch różnych wariantów odpowiedników polskich, np.

Лариса [-сы]

1. Łarisa
2. (*в полонизир. форме*) Larysa

Ваня [-ни]

1. Wania
2. (*в полонизир. форме*) Janek.

Taki kształt hasła uświadamia tłumaczowi możliwość stosowania różnych ekwiwalentów w zależności od rodzaju tekstu i przyjętej strategii translatorycznej. Wydaje się jednak, że autorzy słownika dopuszczają się pewnej nieścisłości: w pierwszym przykładzie mamy transkrybowany ekwiwalent i spolszczony odpowiednik, w drugim natomiast po przetranskrybowanym ekwiwalencie pojawia się analogia kulturowa rosyjskiego imienia. Taki zabieg (stosowany obecnie bardzo rzadko nawet w przekładzie artystycznym) nosi nazwę transpozycji⁶ lub przekładu funkcjonalnego. Być może w nawiasie powinna znaleźć się uwaga *польский аналог* **Janek**⁷. Dodajmy, że słownik nie uwzględnia wszystkich podstawowych form skróconych najpopularniejszych imion rosyjskich. Z jednej strony odnotowano takie przykłady jak Алёша, Боря, Валя, Ваня, Вася, Вова, Гриша, Дима, Женя, Жора, Зина, Катя, Коля, Костя, Лена, Лиза, Люба, Маша, Миша,

⁵ Zapewne w wersji papierowej nie ma sensu notowanie wszystkich form pochodnych utworzonych od form skróconych – problem ich wielości można rozwiązać poprzez włączenie informacji o schematach ich tworzenia do obecnych we *Wstępie* do słownika PWN informacji o charakterze słotwórczym. Jeśli jednak opracowywać słownik wyłącznie w wersji elektronicznej (o czym w dalszej części artykułu), to takie rozwiązanie jest godne zastosowania. Ważne jednak, żeby poinformować odbiorcę o kształcie formy wyjściowej oraz scharakteryzować transland jako zdrobnienie lub formę familiarną, potoczną, rzadką itp.

⁶ W takim znaczeniu ten termin stosuje D. I. Jermołowicz, por.: Д. И. Е р м о л о в и ч, *Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи*, Москва 2005, s. 199.

⁷ Co ciekawe, z hasła **Маргарита** dowiemy się że forma spolszczona to Małgorzata, ale już dla zdrobnienia **Рита** (samodzielne hasło) formą spolszczoną ma być Ryta, a nie Małgosia, czy też Gosia. W tym ostatnim przypadku proponowałbym ekwiwalent trójpunktowy: na drugim miejscu spolszczenie Ryta, na trzecim rezultat transpozycji – Gosia.

Надя, Настя, Наташа, Оля⁸, Паша, Петя, Рита, Саша, Света, Слава, Стёпа, Таня, Тоня, Федя, Юля, Юра, ale zabrakło – Валера⁹, Вика, Володя, Гоша, Даша, Ира, Лёня, Лера, Лора, Мила, Митя, Рома, Саня, Стас, Толя, Тома, Шура.

Słownik PWN podaje również najbardziej rozpowszechnione męskie i żeńskie imiona odojcowskie. Najczęściej takie hasła mają postać transland – translat, a więc np. **Сергеевна** [-ны] Siergiejewna, **Андреев** [-ва] Andriejew, ale w przypadku zbieżności graficznej z nazwiskami rosyjskimi autorzy uznają za konieczne zróżnicowanie obydwóch form, co przybiera następującą postać:

Абрамович [-ча] Abramowicz (*imię odojcowskie*)

Абрамович [-ча] Abramowicz (*nazwisko*).

To proste i ekonomiczne rozwiązanie techniczne oceniam bardzo pozytywnie, gdyż pozwala ono na rozróżnienie w sposób łatwy i przejrzysty form dość często mylonych przez nienatywnych użytkowników języka rosyjskiego. Niestety zignorowany został problem prezentacji form skróconych imion odojcowskich w formie adresatywnej. W języku rosyjskim imiona odojcowskie utworzone od najpopularniejszych imion często funkcjonują w formie skróconej. Co ważne, forma pełna jest stosowana w odmianie pisanej języka w dokumentach i innych oficjalnych tekstach oraz w odmianie ustnej w funkcji nominatywnej, ale już jako adresatyw wspomnianych imion odojcowskich normą jest wariant skrócony¹⁰, np. Александр Саныч, a w mniej oficjalnych sytuacjach – również Сан Саныч¹¹. Formy skrócone pojawiają się

⁸ Podanie formy wyjściowej uchroniłoby niejednego użytkownika przed rozpowszechnieniem wśród Polaków błędną relacją Александра – *Оля.

⁹ Do hasła **Валера** [-ры] Valera wkraść się błąd literowy, bądź odsyła ono do jakiejś innej formy niż forma skrócona od Валерий, Валерия. Trudności interpretacyjne potwierdzają tym samym, że brak informacji klasyfikującej formę wyjściową zmniejsza wartość użytkową słownika.

¹⁰ Rozalija Francewna Kasatkina podkreśla, że:

Точно так же, как в официальном документе нельзя написать компрессированные формы *Борисич* или *Борищ*, так и в устной речи, согласно традиции, не может быть рекомендована полная форма *Борисович*. Так, например, она определено не рекомендуется при обращении.

– Р. Ф. К а с а т к и н а, *Компрессированные формы слов в русской речи*, [w:] *Русская фонетика в развитии. Фонетические „отцы” и „дети” начала XXI века*, отв. ред. М. Л. Каленчук, Р. Ф. Касаткина, Москва 2013, s. 27.

¹¹ Walentina Kulpina postuluje włączanie do słowników w niektórych przypadkach imion i imion odojcowskich razem, m.in. gdy: „ulegają dwustronnym asymilacjom, Мария Ивановна [*pot.* Мариванна], Иван Иванович [*pot.* Ванваныч]”. W. K u l p i n a, *Właściwości konfrontacji przekładowej onomasticonu polskiego i rosyjskiego*, [w:] „50 lat polskiej translatoryki”. *Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Lingwistyki*

także w odmianie pisanej wszędzie tam, gdzie ma miejsce stylizacja na wypowiedzi ustne (w literaturze pięknej, w tekstach prasowych). Moim zdaniem nowoczesny słownik przekładowy powinien uwzględniać funkcjonalną relację międzyjęzykową *ros.* adresatyw imię odojcowskie – *pol.* pan/ pani + tytuł zawodowy / stanowisko / stopień naukowy¹² itp., np. **Уважаемый Сергей Анатольевич!** – Szanowny Panie Dyrektorze! (*w liście do dyrektora firmy / instytucji*)¹³ oraz Виктор Степаньч – Panie profesorze! (*na uczelni, w komunikacji ustnej*). Należałoby włączyć adresatywy z najbardziej popularnymi imionami odojcowskimi, uwzględniając wspomnianą powyżej relację, formę pełną z zaznaczeniem jej pisemnego charakteru, a w wypowiedzi ustnej – jej oficjalności oraz formę skróconą ze wskazaniem podstawowej sfery użycia, a więc komunikacji ustnej oraz ewentualnych wariantów. Uważam, że tłumacz ma prawo dowiedzieć się o istnieniu form Саныч czy Палыч. Stąd też do słownika powinno trafić hasło **Саныч** (*от Александрович, в устной речи и при обращении*) – Aleksandrowicz / Sanycz.

W siatce słownika znalazły się również nazwiska. Traktowane są one na kilka podstawowych sposobów.

a. Odpowiedniki 1 : 1, np.

Семёнов [-ва] Siemionow

Вайда [-ды] Wajda

Пржевальский Przewalski

Оруэлл [-лла] Orwell

b. Nazwisko, encyklopedyczna uwaga nawiasowa i polski ekwiwalent

Якобсон [-на] (*российский и американский лингвист, литературовед, Роман О., 1896–1982*) Jakobson.

Zapewne umieszczenie obszernej informacji w nawiasie ma na celu zindywidualizowanie nazwiska i odróżnienie go od formy homograficznej

Якобсон

Якобсон [-на]

1. Jacobson

2. (*напр. эстонский писатель, Карл Роберт, 1841–1882*) Jakobson

c. Nazwisko wraz z ujętymi w punktach odpowiednikami

Иванов [-ва]

1. Iwanow

2. (*в польской среде, о среднем поляке*) Kowalski.

Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie w dniach 23–25 listopada 2007 r., red. K. Hejwowski, A. Szczęsny, U. Topczewska, Warszawa 2009, s. 292.

¹² Szerzej o danej relacji przekładowej: Б. Г. Г а с е к, *Прагматические аспекты русско-польского перевода*, „Вестник Кемеровского государственного университета” 2012, т. 3, № 4 (52), s. 114–118.

¹³ Podobne przykłady takiej międzyjęzykowej relacji przekładowej znajdziemy w: *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, z. 4, pod red. W. Chlebdy, Opole 2009, s. 43–47.

Pierwszy standardowy ekwiwalent to wynik transkrypcji, natomiast drugi, poprzedzony dyrektywą wyboru, jest poprawnym odpowiednikiem dla generalizującego użycia rosyjskiego leksemu.

d. Dwa odpowiedniki, z których drugi jest poprzedzony komentarzem nawiasowym, np.

Гавел [-вела]

1. Gaweł

2. (напр. чешский драматург, *Вацлав*, 1936–) Havel.

Nawiasowa dyrektywa wyboru ma na celu zawężenie odpowiednika polskiego do sytuacji, w której rosyjski leksem wyjściowy oznacza nazwisko Czecha. Odnotujmy, że informacja ma charakter encyklopedyczny, na co zwłaszcza wskazuje data urodzenia, a jej zawartość budzi pewne zastrzeżenia merytoryczne – jeśli zdecydowano się na zastosowanie elementów opisu encyklopedycznego, to jednoznaczna identyfikację można było uzyskać poprzez sformułowanie напр. *чешский драматург, последний президент Чехословакии и первый президент Чехии*.

Włączenie antroponimów do siatki haseł należy ocenić bardzo pozytywnie. Uwagi jednak wymaga sposób, w jaki dokonano prezentacji materiału onomastycznego w słowniku PWN. Nazwy własne, a w węższym zakresie antroponimy, można podzielić na trzy zasadnicze kategorie: na niejednostkowe, a więc takie, które mogą oznaczać dowolnie dużą liczbę pojedynczych osób i w takiej funkcji nie niosą w sobie dodatkowych znaczeń oraz konotacji, np. Сергей, Андреев, Олегович, na antroponimy jednostkowe, czyli określające konkretne, powszechnie znane w danym kraju postacie – pisarzy, działaczy politycznych, postaci historycznych, aktorów, znanych sportowców. Takie antroponimy zazwyczaj posiadają potencjał konotacyjny. Szczególną kategorię antroponimów stanowią słowa mające znaczenie generalizujące i używane w funkcji apelatywnej, np. Иванов jako synonim przeciętnego Rosjanina.

Konstruując nowoczesny słownik przekładowy, można rozważyć pomysł rozdzielenia wymienionych kategorii antroponimów. Antroponimy niejednostkowe, a więc najpopularniejsze rosyjskie imiona, imiona odojcowskie i nazwiska, można umieścić w słowniku w postaci oddzielnych spisów¹⁴. Za takim rozwiązaniem przemawia kilka przesłanek. Przede wszystkim odpowiedniki typu *Воробьёв* – *Worobjow* pełnią funkcję preskryptywną – informują odbiorcę o istnieniu określonego nazwiska, jego poprawnej formie ortograficznej i miejscu przycisku wyrazowego oraz

¹⁴ Najpopularniejsze nazwiska rosyjskie w postaci oddzielnej listy znajdziemy np. w słowniku znanego rosyjskiego leksykografa Walerija Bierkowa: В. П. Б е р к о в, *Новый большой русско-норвежский словарь: Ny stor russisk-norsk ordbok: свыше 210 000 словарных статей, значений слов и выражений*, 3-е изд., испр., Москва 2011.

o utrwalonym sposobie oddawania danej postaci graficznej w języku polskim. Ponadto trzy oddzielne listy nazwisk imion i imion odojcowskich oraz zdrobnień odimiennych mogą spełniać funkcję dydaktyczną – pozwalają na szybkie przyswojenie sobie przez tłumacza zasadniczej pod względem frekwencyjności grupy rosyjskich antroponimów¹⁵. W przypadku włączania takich form do siatki słownika może powstać wrażenie sztucznego zapełniania słownika formami o niskiej przydatności praktycznej (hasła o relacji jeden do jednego czasem nazywane są hasłami pustymi).

Inaczej ma się rzecz z antroponimami jednostkowymi. Te powinny być włączane do siatki haseł na równi z nazwami pospolitymi. Natomiast sposób ich prezentacji powinien być inny niż w słowniku PWN. Przede wszystkim w przypadku antroponimów jednostkowych dla ich pełnej identyfikacji konieczne jest podanie nazwiska, imienia i imienia odojcowskiego dla Rosjan, np. **Ленин, Владимир Ильич** – Lenin, Włodzimierz (Iljicz). Przecinek wskazuje na konieczność odwrócenia szyku w typowym polskim użyciu tekstowym, a więc Włodzimierz (Iljicz) Lenin, a nawiasowe wskazanie imienia odojcowskiego sugeruje, że jego użycie w przekładzie jest fakultatywne. Dodajmy, że umieszczenie imienia odojcowskiego po lewej stronie słownika winno obejmować postaci funkcjonujące w rosyjskim obiegu kulturowym (nie tylko Rosjan), dlatego też należałoby wprowadzić takie hasła jak **Дзержинский, Феликс Эдмундович** – Dzierżyński, Feliks (Edmundowicz), **Сталин, Иосиф Виссарионович** – Stalin, Józef (Wissarionowicz), **Берия, Лаврентий Павлович** – Beria, Ławrientij (Pawłowicz), **Пьеха, Эдита (Станиславовна)** – Piecha, Edyta (Stanisławowna).

Tylko w ten sposób można zapewnić pełną identyfikację postaci, efektywnie poinformować o jednostkowym charakterze antroponimu (hasło **Хрущёв, Никита (Сергеевич)** w zasadzie nie wymaga komentarza – odbiorca dzięki takiemu zapisowi wie, że mowa jest o konkretnej postaci¹⁶) oraz podać poprawny odpowiednik / odpowiedniki dla całego antroponimu. Jednostkowa identyfikacja postaci nie oznacza, że danego nazwiska, imienia, imienia odojcowskiego, czy nawet wszystkich elementów jednocześnie nie mogą nosić także inne osoby. Wówczas antroponim ma charakter niejednostkowy, ale para translat – translat spełnia swoje zadanie bez potrzeby oddzielnego podawania hasła **Хрущёв** – Chruszczow.

Stosowanie zasady pełnej identyfikacji postaci daje szansę uniknięcia rozterek interpretacyjnych, które mogą pojawić się przy lekturze haseł

¹⁵ W wersji elektronicznej tłumacz może studiować wymienione listy, ale w razie konieczności znalezienia konkretnego ekwiwalentu funkcja wyszukiwania hasła obejmuje, oczywiście, cały słownik.

¹⁶ Komentarz może być potrzebny do wskazania, o jaką postać chodzi, o czym w dalszej części tekstu.

Гюго Hugo¹⁷ i **Гүго** Hugo. Postać graficzna odpowiedników polskich jest identyczna. Poprawna wymowa translatu wymaga określonej wiedzy pozajęzykowej. Wspomniane powyżej propozycje pełnej identyfikacji postaci oraz ewentualnego komentarza ujednoznaczniają wybór właściwego ekwiwalentu. Uwaga leksykografa powinna się skoncentrować na trzech zasadniczych kategoriach antroponimów – typowo rosyjskich, nazwiskach i imionach Polaków oraz licznych przedstawicieli pozostałych kultur. Nazwiska obce w stosunku do ruszczyzny i polszczyzny wymagają pieczołowitego opisu leksykograficznego, gdyż mogą być źródłem wątpliwości oraz błędów w przekładzie. Z moich obserwacji jako wykładowcy i tłumacza wyraźnie wynika, że błędy często pojawiają się przy doborze ekwiwalentów dla antroponimów w trakcie przekładu na język obcy. Niewątpliwie osobie, która przyswoiła w dzieciństwie, w szkole, czy też w ramach samodzielnej lektury formy **Виктор Гюго**, **принц Чарлз**, **Микеланджело**, trudno przyzwyczaić się do form zdomowionych w polszczyźnie, a więc: Wiktor Hugo, książę Karol, Michał Anioł. Dlatego też w nowoczesnym słowniku przekładowym powinno znaleźć się miejsce dla par ekwiwalentów nazwisko + imię. Taki zapis pozwala na pełną identyfikację postaci oraz minimalizuje prawdopodobieństwo błędu translatorycznego. Hasło **Энгельс фамилия** [-ca] Engels brzmi mało przekonująco, albowiem trudność – czy jak kto woli – potencjalny błąd kryje się w odpowiedniości na poziomie imienia, a więc **Фридрих** – Fryderyk (w tym przypadku mamy odpowiednik tradycyjny, podobnie jak w postulowanych hasłach **Маркс**, **Карл** – Marks, Karol). Teoretycznie bardzo dociekliwy użytkownik słownika PWN może ustalić wymienioną odpowiedniość, albowiem z trzeciego znaczenia hasła **Маркс** wynika, iż polski odpowiednik jest formą spolszczoną¹⁸. Natomiast lektura hasła: **Карл** [-ла]

1. Carl / Karl
2. (*во французской форме*) Charles
3. (*в полонизир. форме*) Karol

prowadzi do wniosku o możliwej relacji **Карл** – Karol. Z drugiej strony hasło **Чарлз** potencjalnego odpowiednika Karol (wraz z przykładami wskazującymi, że dotyczy on monarchów i niektórych innych znanych postaci) nie zawiera. Wszystko to świadczy o dwóch negatywnych cechach słownika PWN – skrótowości, utrudniającej bądź wręcz uniemożliwiającej znalezienie właściwego ekwiwalentu, oraz niekonsekwencji polegającej na różnym traktowaniu jednostek tego samego rzędu.

¹⁷ Skoro jest to, jak deklarują autorzy, słownik dyferencjalny, czyli przeznaczony zarówno dla Polaków, jak i Rosjan, to w danym przypadku powinna znaleźć się informacja o wymowie translatu, np. Hugo [*wym.* ügo].

¹⁸ Autorzy konsekwentnie posługują się tym wątpliwym w stosunku do relacji **Карл** – Karol określeniem.

Konwencja podawania par nazwisko rosyjskie – nazwisko polskie przyjęta w słowniku PWN jest niewłaściwa jeszcze z jednego powodu. Porównajmy hasło **Салганик** [-ка] Sałganik. Przy takiej prezentacji materiału nie jest jasne, czy chodzi o konkretną osobę, np. rosyjskiego biochemika Рудольфа Иосифовича, czy po prostu o nazwisko rosyjskie. W drugim przypadku otrzymujemy prosty wariant transkrypcyjny (tradycyjna relacja rosyjskie л – polskie ł), który według wzorców transkrypcji praktycznej może zostać wywiedziony przez każdego tłumacza (brak informacji o jakichkolwiek niuansach czy pułapkach przekładu – wariantach ekwiwalentów, konotacjach, znaczeniach przenośnych).

Szczególnie trudny problem dla leksykografii przekładowej stanowią wszelkie antroponimy o potencjale konotacyjnym. Zazwyczaj już sam fakt rozpoznawalności postaci w danym kręgu kulturowym sprawia, że jej nazwisko (imię, przydomek) nabiera dodatkowych znaczeń, które zwykle w przekładzie nie mogą zostać przekazane. Wśród rozpoznawalnych postaci można wyróżnić te, z którymi związane są konotacje utrwalone w świadomości zbiorowej. Niestety w procesie przekładu przekazywanie konotacji związanych z konkretnymi osobami zazwyczaj możliwe jest w ograniczonym zakresie poprzez stosowanie wszelkich wariantów przekładu opisowego, objaśniającego, przypisów czy przekładu funkcjonalnego. Jednak zawsze punktem wyjścia do tych – nie do końca skutecznych – zabiegów translatorycznych jest identyfikacja warstwy konotacyjnej przez tłumacza. Przede wszystkim na tym pierwszym etapie nowoczesny słownik przekładowy mógłby przynieść dużą korzyść. Antroponim jednostkowy winien być opatrzony zwięzłym komentarzem dwojakiego charakteru – encyklopedycznym oraz wskazania na potencjał konotacyjny.

W praktyce hasło **Суслов** [-ва] Susłow mogłoby przybrać następującą postać:

Суслов, Михаил Андреевич (советский полит. деятель; в период правления Л. И. Брежнева – главный партийный идеолог, называемый серым кардиналом). W ten sposób słownik przekładowy nabrałby cech słownika objaśniająco-przekładowego, ale nie byłby to wbrew pozorom krok przełomowy, gdyż słownik PWN elementy encyklopedyczne zawiera, tyle że nie zawsze przydatne z punktu widzenia tłumacza¹⁹. Trzeba podkreślić, że krótkie komentarze nawiasowe różnią się od formuł haseł w tradycyjnych encyklopediach, nawiązując raczej do zasady naiwnego opisu rzeczywistości z uwypukleniem elementów tworzących rosyjską conceptsferę. Zakres i sposób takiego zapisu jest sprawą dyskusyjną także ze względu na brak takiej tradycji w największych rosyjsko-polskich słownikach przekładowych.

¹⁹ Por. wzmiankowane hasło **Гавел**.

Niekiedy zabiegiem skuteczniejszym od komentarza może okazać się przykład ilustrujący użycie wraz z tłumaczeniem, dla nazwy odatroponimicznej:

Кащенко, Пётр Петрович 1. (известный российский врач-психиатр) – Kaszczenko, Piotr (Pietrowicz);

2. (разг. о психиатрической больнице) wariatkowo / psychiatryk / dom bez klamek²⁰.

Его уперкли в Кащенко – Zamknęli go w psychiatryku.

Antroponimy o znaczeniu uogólniającym również powinny zostać włączone do siatki haseł. Tak autorzy słownika PWN potraktowali przytaczane już przez nas hasło Иванов. Warto zaznaczyć, że w tym i podobnych hasłach możliwe jest dodanie ekwiwalentu nieantroponimicznego, np. **Иванов** – przeciętny zjadacz chleba. W określonych kontekstach przekładowych neutralizacja tekstu (zamiast antroponimu wyraz pospolity) może być bardziej wskazana niż domestykacja (relacja Иванов – Kowalski). W tym samym hasle mogłoby się znaleźć wyliczenie Иванов, Петров, Сидоров i ich odpowiednik funkcjonalny – przeciętny Kowalski i Nowak²¹. W słowniku PWN znajdziemy poprawną ekwiwalentyzację leksemu жучка: **жучка** [-чки; род. мн. -чек] burek / kundel²². Jednakże tego typu haseł w nowoczesnym słowniku przekładowym powinno być więcej. Uwzględnienia w słowniku i ekwiwalentyzacji wraz z informacją o użyciu w znaczeniu przenośnym wymagają m.in. takie jednostki jak: Вован; Вовочка; дядя Вася; дядя Стёпа; Гюльчатай; Колян; Кулибин; Марь Иванна; Манилов, Обломов,²³ Шариков; Павлик Морозов; Склифософский; Сусани; Хачик; бурёнка, odatroponomiczny potocyzm вась-вась²⁴ i wiele innych.

²⁰ Ciąg bliskoznacznych ekwiwalentów podaje zgodnie z konwencją przyjętą w słowniku PWN.

²¹ Konsekwentnie takie wyliczenie należy powtórzyć w hasle Сидоров i w hasle Петров. W słowniku PWN są to hasła o relacji jeden do jednego.

²² Słownik odnotowuje też relację **Жучка** [-ки] Kruczek, której nie potrafię zinterpretować. W związku z tym nie neguję jej sensu, ale uzyskuję kolejny argument na rzecz kategoryzacji poszczególnych antroponimów, np. **Гюго**, Виктор (французский писатель) – Hugo, Wiktor [wym. ügo].

²³ W słowniku PWN Обломов i Манилов to hasła o relacji 1:1. Znajdziemy za to rozbudowane hasła **обломовщина** [-ны] (безволие) obłomowszczyzna (bezczytność, gnuśność) i **маниловщина** [-ны] maniłowszczyzna (bezczytny błogostan – od nazwiska Maniłowa, postaci z powieści „Martwe dusze” M. Gogola). Zwraca uwagę różnica w formułowaniu wskazówek interpretacyjnych do haseł tej samej kategorii – dookreślenie w pierwszym przypadku, informacja encyklopedyczna – w drugim. O związku z nazwiskiem postaci literackiej dowiemy się tylko z drugiego hasła, ale odbiorca nie dowie się, że znaczenie przenośne i uogólniające niosą w sobie również same nazwiska Обломов i Манилов.

²⁴ Ważnym źródłem antroponimów niejednostkowych jest słownik Jewgienija Otina: Е. С. О т и н, *Словарь коннотативных собственных имен*, Донецк 2010.

Pytanie o sposób prezentacji analizowanego przez nas materiału leksykalnego to również pytanie o kształt nowoczesnego słownika przekładowego. Wydaje się, że jeśli słownik przekładowy z założenia ma być pomocny przy tworzeniu tekstów przekładu na podstawie innojęzycznych tekstów wyjściowych, to konsekwencją tego musi być przyjęcie dwóch fundamentalnych zasad – maksymalnej (z uwagi na ograniczenia techniczne, nakład pracy, aktualny stan wiedzy) rozbudowy haseł „w głąb”, a więc uwzględnianie polisemii, znaczeń dodatkowych, w tym również konotacyjnych, oraz przejrzyste ukazywanie realnych relacji transland – translat z podaniem typowych kontekstów użycia. Celowe jest zastosowanie bardziej tradycyjnych rozwiązań, jak kwalifikatory i przykłady użycia, oraz dobrych koncepcyjnie, ale nie zawsze właściwie i konsekwentnie używanych, rozwiązań przyjętych w słowniku PWN: nawiasowych dyrektyw wyboru i wskazówek interpretacyjnych. Hasło antroponimiczne może zawierać kilka podpunktów z różnymi odpowiednikami (także nieantroponimicznymi), wskazówki interpretacyjne do poszczególnych znaczeń oraz przykłady użycia, a także frazematykę antroponimiczną. Perspektywa włączania do słownika tak rozbudowanych haseł jest dzięki szybkiemu rozwojowi technologii informacyjnych realna. Rusycystyka potrzebuje wielkiego słownika prymarnie elektronicznego, najlepiej w formie zasobu online. Taki kształt słownika zapewnia, że do przeszłości przejdą dwie wielkie bolączki leksykografa – ograniczenie miejsca (objętości, papieru) oraz długotrwały proces wydawniczy, spowalniający korektę błędów i wprowadzanie nowych haseł, nowych odpowiedników. Wersja online pozwala na szersze stosowanie ilustracji tekstowych i elementów opisowych. Nowoczesny słownik przekładowy to w rzeczywistości opracowanie kompleksowe, przekładowo-objaśniające, stale rozszerzane (liczba haseł) i „pogłębiane” (ekwiwalentyzacja kolejnych znaczeń, odcieni znaczeniowych, konotacji, specyficznych użyc pragmatycznych). Praktycznie nieograniczona objętość daje możliwość włączania ignorowanych przez wielkie słowniki dwujęzyczne kategorii antroponimów: przezwisk i przydomków (także peryfrastycznych): Владимир Красное Солнышко, Николай Кровавый, określeń peryfrastycznych (гений Карпат, железный Шурик). Jest to ogromnie bogaty materiał, który może znacznie rozszerzyć objętość konkretnego artykułu hasłowego, wyposażając tłumacza w kompleksową wiedzę na temat translandu i translatów. Wielką wagę przy konstruowaniu haseł w tego typu słowniku należy przyłożyć do ilustracji użycia, w których jest miejsce na reprodukcje, czyli wszelkie odtwarzalne jednostki języka, ze szczególnym uwzględnieniem jednostek ponadleksykalnych. Już nawet proste poszerzenie hasła **Базедов** [-ва] Basedow o jednostkę **болезнь Базедова** – choroba Basedowa znacznie podnosi jego wartość dla tłumacza.

Bibliografia

- Bogusławski A., *Podstawy konfrontatywnej lingwistyki przekładowej*, Łask 2013.
- Kulpina W., *Właściwości konfrontacji przekładowej onomasticonu polskiego i rosyjskiego*, [w:] „50 lat polskiej translatoryki”. *Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie w dniach 23–25 listopada 2007 r.*, red. K. Hejwowski, A. Szczęsny, U. Topczewska, Warszawa 2009, s. 292.
- Mirowicz A., Dulewiczowa I., Grek-Pabisowa I., Maryniakowa I., *Wielki słownik rosyjsko-polski*, t. 1–2, wyd. VI, Moskwa–Warszawa 1999.
- Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, z. 4, pod red. W. Chlebdy, Opole 2009, s. 43–47.
- Wawrzyńczyk J., *Blaski i cienie translato sfery*, [w:] *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. W. Chlebda, Opole 2011, s. 171.
- Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim*, pod red. J. Wawrzyńczyka, Warszawa 2004.
- Берков В. П., *Новый большой русско-норвежский словарь: Ny stor russisk-norsk ordbok: свыше 210 000 словарных статей, значений слов и выражений*, 3-е изд., испр., Москва 2011.
- Гасек Б. Г., *Прагматические аспекты русско-польского перевода*, „Вестник Кемеровского государственного университета” 2012, т. 3, № 4 (52), s. 114–118.
- Ермолович Д. И., *Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи*, Москва 2005, s. 199.
- Касаткина Р. Ф., *Компрессированные формы слов в русской речи*, [w:] *Русская фонетика в развитии. Фонетические „отцы” и „дети” начала XXI века*, отв. ред. М. Л. Каленчук, Р. Ф. Касаткина, Москва 2013, s. 27.
- Отин Е. С., *Словарь коннотативных собственных имен*, Донецк 2010.